
UM IN RAZUM

(Predavanja/seminar iz Novoveške filozofije, "Hegel", Oddelek za filozofijo FF, poletni semester, maj 1990)¹

Anton Žvan

»... *um* je nekaj negativnega, zato je *dialektičen*, ker uničuje določila razuma in njihovo ekskluzivno dihotomično formo. Istočasno pa je um ne samo nekaj negativnega, ker nekaj destruiira, ampak je istočasno tudi nekaj pozitivnega, ker proizvaja tisto, kar je *obče* in v njem pojmuje tudi tisto, kar je posebno. Razum se pojmuje kot nekaj na sploh ločenega od uma. Tako se tudi dialektični um pojmuje kot nekaj ločenega od pozitivnega uma, drugače. Toda v svoji resnici je um tisto, kar je duhovno ali duh, ki pa je višji od obeh. Duh je tisto negativno, ki tvori kvaliteto, ne le dialektičnega uma, ampak tudi razuma. Duh negira tisto, kar je enostavno, in tako postavlja določno razliko, on, duh, to razliko prav tako ukine, ter je tako dialektičen. Um negira tisto, kar je enostavno in tako postavlja določno razliko razuma. Duh pa ne ostane pri tej ničnosti rezultata, ampak je istočasno tudi pozitiven in je tako vzpostavil tisto enostavno, ki je prvo. Vzpostavil ga je kot isto obče, ki je v sebi konkretno. Pod to obče pa se ne subsumira samo neko dano posebno, ampak se je v tistem določanju in njegovem ukinjanju tisto posebno prav tako že določilo.«²

Kakšen model mišljenja nam Hegel ponuja praktično – ponovno naj bi [namreč] vzpostavil teoretični način mišljenja?

251

---

1 Anton Žvan (1929–2015). Glej *In memoriam, Phainomena* XXIII /92-93 (2015).

Rekli smo – [Hegel] rešuje substancionalni način mišljenja iz predkantovske filozofije, upošteva pa tudi kantovsko logizacijo filozofije in prinaša nekaj novega. Za kakšno fakturo torej gre? Lahko bi navedli celo vrsto citatov, oni so značilnejši, drugi manj, navedli smo enega (naj)težjih iz *Logike*. Tako se je gibala naša misel, ko smo Kanta analizirali, skozi kritiko njegove filozofije, skozi dvojico razum-um. Torej se fakture, ki to dvojico popolnoma spregledala, ne moremo poslužiti. Vsekakor mora ta novi način mišljenja, ki se inavgurira zdaj, kot novi teoretični razmislek o substancionalni formi mišljenja, ki je veljala za edino znanstveno, [uveljaviti] tako, da ne pade pod razumski način mišljenja, ampak tako, da ga prekoračuje. Kakšen je [torej ta] razumski način mišljenja?

O tem smo že dosti govorili ... in ugotovili, da zmeraj vzpostavlja določena določila, in se jih čvrsto drži, [namreč] teh posamičnih določil.

252

Bolj filozofsko rečeno – vedno se giblje v smislu dihotomičnega načina mišljenja, njegova določila se vzpostavijo na dvojicah: končno-neskončno, brezpogojno-pogojeno, ipd.

»Um je nekaj negativnega, zato je dialektičen, ker uničuje določila razuma

2»... *die Vernunft* ist negativ und *dialektisch*, weil sie die Bestimmungen des Verstandes in Nichts auflöst; sie ist *positiv*, weil sie das *Allgemeine* erzeugt und das Besondere darin begreift. Wie der Verstand als etwas Getrenntes von der Vernunft überhaupt, so pflegt auch die dialektische Vernunft als etwas Getrenntes von der positiven Vernunft genommen zu werden. Aber in ihrer Wahrheit ist die Vernunft *Geist*, der höher als beides, verständige Vernunft oder vernünftiger Verstand ist. Er ist das Negative, dasjenige, welches die Qualität sowohl der dialektischen Vernunft als des Verstandes ausmacht; – er negiert das Einfache, so setzt er den bestimmten Unterschied des Verstandes; er löst ihn ebensosehr auf, so ist er dialektisch. Er hält sich aber nicht im Nichts dieses Resultates, sondern ist darin ebenso positiv und hat so das erste Einfache damit hergestellt, aber als Allgemeines, as in sich konkret ist; unter dieses wird nicht ein gegebenes Besonderes subsumiert, sondern in jenem Bestimmen und in der Auflösung desselben hat sich das Besondere schon mitbestimmt.« Hegel: *Wissenschaft der Logik*, 7–8. (Hegel-Werke, 5. zv., str. 16 isl.) (<http://www.gutenberg.org/ebooks/6729>) Prim. G. W. F. Hegel, *Znanost logike*. DTP 2001.

---

in njihovo ekskluzivno dihotomično formo.«

»Istočasno pa je um« – to pa že govori iz Heglove formule – »ne samo nekaj negativnega, ker nekaj destruiraj« – se pravi, ta določila v njihovi enostranskosti, dihotomični formi, jih razbije, »ampak je istočasno tudi nekaj pozitivnega, ker proizvaja tisto, kar je obče, in v njem pojmuje tudi tisto, kar je posebno.« Kant bi rekel: tisto, kar spada na območje kategorij.

Povedano drugače:

na območju dihotomičnega razumskega načina mišljenja se nismo nikoli mogli izraziti tako 'proti-naravno', za zdravo pamet namreč, da bi bil razum na eni strani negativen, na drugi pa pozitiven.

Razum je bil zmeraj lahko samo pozitiven, nikoli pa istočasno ne samo negativen.

Na to je možno dati samo enoznačen odgovor, ne pa istočasno podati odgovora, ki sta popolnoma nasprotna, in to na isto vprašanje. Se pravi, da je [odgovor] hkrati pozitiven in negativen.

»Razum se pojmuje kot nekaj na sploh ločenega od uma.«

To smo videli pri Kantu. Pred njim ni bilo govora, da bi bil um nekaj ločenega od razuma.

»Tako se tudi dialektični um« – namreč Kantov – »pojmuje kot nekaj ločenega od pozitivnega« – Heglovega, ali lahko tako rečemo, kot pravi Hegel, tj. »drugače«.

Stavek je nekako pitijski, interpretirali smo ga v smislu tistega, kar smo razlagali, seveda se ga da interpretirati še drugače.

Naprej pravi Hegel: »Toda v svoji resnici je um tisto, kar je duhovno ali duh, ki pa je višji od obeh.« – To se torej pravi, od pozitivnega uma, ali kot sem rekel prej – pozitivni um se da pojmovati v dvojnem smislu – v smislu klasičnega substancionalnega mišljenja.

Tak Heglov um je absolutno višji od klasičnega substancionalnega načina mišljenja, ki temelji na zamisli, se pravi na ne-pojmovnem elementu. Nujno je višji, ker je prešel logično preparacijo. Višji pa je tudi od razumskega načina mišljenja, ker istočasno likvidira dihotomičnost tega načina mišljenja, – kot ta višji um, oziroma kot duh, da se lahko razume na tak »protisloven« način, kot

---

razumni um, oziroma umni razum.

Vse to je zakomplicirano za filozofsko neizobražene:

»... duh je tisto negativno, ki tvori kvaliteto, ne le dialektičnega uma, ampak tudi razuma.« Ravno zato, ker je višje, v sebi vključuje um in istočasno vključuje tudi razum. »Duh negira tisto, kar je enostavno, in tako postavlja določno razliko razuma, on, duh, to razliko prav tako ukine, in je tako dialektičen.«

Torej – um tvori kvaliteto dialektičnega uma, kar je samo po sebi umevno, saj smo že rekli, da je um isto kot duh.

Kako se zdaj ta um pri Heglu obnaša? Obnaša se tako, da negira tisto, kar je enostavno. Kaj pa je zdaj to enostavno? To enostavno je – recimo – Parmenidova bit. Zaman bi trdili, da se Parmenidova bit, da se misel Parmenidove biti obnaša dialektično, misli samo to, kar je enostavno, in se ne obnaša prav nič dialektično. Torej tisti negativi element, ki je za dialektiko specifičen, pri njej ni na mestu.

254

Um, mišljenje uma, se torej ne more obnašati kot misel, ki jo je mislil Parmenid, ko je mislil bit. Prav tako se ta um ne more obnašati na način misli, ki jo je mislil Spinoza, ko je mislil svojo teorijo o substanci, recimo v tretji definiciji, kjer pravi, da je substanca tisto na sebi samozadostno ...² – tak um je prav tako šele na prvi stopnji, se pravi tam, kjer misli tisto enostavno. Moment negacije še ni prisoten.

3

»Um negira tisto, kar je enostavno« – pravi Hegel naprej, in se potemtakem emancipira od enostavnosti mišljenja, se pravi, tako od Parmenidove biti kot od Spinozine teorije o substanci, in »tako postavlja določno razliko razuma.«

Zatorej ne more biti pod [tem] razumom, ampak ga kvečjemu prevalira.

Ta duh ali dialektični um nujno inkorporira momente, ki so bili značilni za t. i. razumski način mišljenja, ki se je obnašal dihotomistično. Zatorej nujno v sebi inkorporira različno, v njej [v razliki razuma] pa ne ostaja zabarikadiran, ampak jo prav tako ukine, in se zato imenuje dialektičen. Dokaz za to – če si ga kdo želi – da se je ta razum res kazal v svoji različnosti, najdete npr. v šestem pravilu, v prvem kolorariju iz Spinozine teorije o bogu: »V naravi stvari ni

3 »Per substantiam intelligo id, quod in se est, & per se concipitur...« Benedictus de Spinoza. *E t h i c a o r d i n e g e o m e t r i c o d e m o n s t r a t a*. (http://www.hs-augsburg.de/~Harsch/Chronologia/Lspost17/Spinoza/spi_eth1.html) Prim. Spinoza, *Etika*. SM 1963.

ničesar razen postati in njihovih afekcij.«⁴

Gre za fundamentalno misel, za fundamentalno ontološko misel, vzeto iz šestega pravila kot paragrafa. Metafizična problematika je tipično razumsko zastavljena in razrešena. Spinoza operira z različnostjo, ne več s Parmenidovo enostavnostjo, ampak z različnostjo, ker stavek pravi: »V naravi stvari je, da ničesar razen postati in njihovih afekcij.«

Afekcija ni isto kot podstat. Afekcija je nekaj od postati različnega. Eno in drugo moram misliti, če hočem misliti naravo stvari.

Ali pa – misel lahko še zaostrimo – saj smo bili na ontološkem območju, se pravi na vsebinskem območju – se da to različnost misliti, se da misliti to vsebinsko območje, na maksimalno formaliziran način? Maksimalno formaliziran način je – če mislimo to območje – da svojo misel doženemo do maksimuma.

To je Spinoza storil, v prvem aksiomu pravi: »Vse kar je, je bodisi v sebi, bodisi v drugem«,⁵ se pravi razlika, ki jo je njegova razumska metafizika vzpostavila na citiranem mestu, je podana v formalizirani obliki aksioma, kar ni nič posebnega, če⁵ Hegel pravi, da se mora dialektični duh gibati skozi razlike, ki jih je vzpostavil že dihotomični razum, ne padejo, enostavno jih zaobide.

Njegova misel nadaljuje: »duh ne obstane« – pri čemer vselej mislimo dialektičnega duha – »pri ničnosti tega rezultata« – kar bi bilo, če bi dialektični duh ostal na dihotomični [stopnji] v dihotomičnem razponu, kakor smo ga prej ilustrirali.

Hegel nato pravi: »ampak je istočasno tudi pozitiven« – se pravi ta duh, ta dialektični um – »in je tako vzpostavil tisto enostavno, ki je prvo. Vzpostavil ga je kot tisto obče, ki je v sebi konkretno.«

»Pod to obče pa se ne subsumira samo neko dano posebno, ampak se je v tistem določanju in njegovem ukinjanju tisto posebno že določilo.«

4 »In rerum natura non possunt dari duæ substantiæ ejusdem attributi.« Ibid.

5 »Omnia, quæ sunt, vel in se, vel in alio sunt.« Ibid.

Smo pri tistem pozitivnem dialektičnega uma, ki prekoračuje območje dihotomičnega razuma, ki ga Hegel poimenuje »pozitivno«, oz. pozitivna plat dialektičnega uma. Šele ko smo se dokopali do pozitivnega, do pozitivnega aspekta dialektičnega uma, smo zdaj šele na konju, smo pri tistem prvem, kjer se vzpostavi obče, ki je konkretno. Za katero območje gre? Gre za območje negacije negacije.

Ko smo se ukvarjali s problemom, v čem je vrednost Kantovih kategorij, ko smo posebej eksplicirali Kantovo triadično formo, smo naleteli na to vprašanje: prva kategorija je vselej nekaj pozitivnega, druga je negacija prve, tretja je sinteza obeh kategorij, še bolje rečeno, če gremo v našo [Heglovo] dikcijo – je negacija negacije, kar smo razložili na nekaterih primerih.

Kakšna je torej paradigma, do kakšne sintagme se je [prebil] Hegel, ko je šel skozi to negativno, skozi dihotomičnost, skozi dihotomično plat razumske metafizike, ko se je dvigni na novo [plat] vzpostavljenega pozitivnega skozi negacijo negacije, se je prebil do sintagme, ki je klasična za njegov način filozofiranja in ki jo, če jo vzpostavimo kot matrico, v njegovi dialektiki srečamo praktično na vsakem koraku. Omenili smo jo že večkrat, nismo pa omenili poti, kako do nje pridemo, ker pred ta problem nismo bili postavljeni. To je sintagma »*an-und-für-sich-sein*« ali pa »*an-und-für-sich*«.

V »*an-und-für-sich-sein*« se praktično skriva triadična formula o kateri smo spregovorili. Treba jo je zapisovati s črticami, ker je treba [vse to] brati skupaj. Gre za sintezo, za celoto, ne moremo reči posebej »*an und für sich sein*«, ker tu ne gre za dodajanje, na nekaj izven tega, kar nima tako rekoč nobene zveze, kar je popolnoma irelevantno in kar je pred prvim. Zato pišemo z vezaji.

To je način mišljenja, na katerega se moramo navaditi, če hočemo praktično vstopiti in razumeti Heglovo *Logiko*, preko *Logike* pa vso njegovo filozofijo.

Kar se našega kurza tiče [...] organsko smo ga zaključili [...] izpeljevali smo lok novoveške filozofije od Descartesa, skozi vse reprezentante, tudi empiristične misli, ugotavljali upravičenost ali neupravičenost glavnih predpostavk, ki ležijo v tej filozofiji, in glede na to podali svoje odgovore [...] most, ki je vodil do nove logike, s katero Hegel dejansko začne v filozofiji, oziroma, ki vodi do tega, da tisto, kar Hegel zdaj, gledano retrogradno, s stališča te svoje nove logike opazi, potem ko je bila ta logika, ne samo v anticipativni obliki, njemu dana, tudi že v izvedbi, da je bilo treba nerazrešena protislovja,

---

kot Hegel to sam imenuje, ki se v novoveški filozofiji vlečejo praktično od Descartesa naprej, preko vseh glavnih reprezentantov – eno od nerazrešenih protislovij smo eksplicirali posebej, to je ravno pozicija filozofskega dualizma, S-O relacija, to nerazrešeno protislovje je treba razrešiti, in razrešitev tega protislovja je pozicija, s katero Hegel začne pisati t. i. novo logiko, kar je nov organski kurz, v katerega ne mislimo seči. Ta organski cikel, ki se odvija preko nove konstitucije logike, saj s konstitucijo logike, s katero je operiral Kant, Hegel absolutno ni bil zadovoljen. Povedali smo že, skrajno je pomanjkljiva, fragmentarna, porozna, neorgansko razvita, ne ustreza temu, kar Hegel pri sebi imenuje filozofska dedukcija, tista, ki edino lahko pripelje do modrosti, ki konstituira filozofijo znanost. Novi val, ki se tu začne, je seveda nov cikel, gradiva [...] je spet za nov cikel [...] trajal bi več let, ne samo nekaj mesecev. Da bi Hegla enkrat obravnavali s te plati. [...] Če ste zelo skrbno prebrali *Predgovor in Uvod v Fenomenologijo duha*, že vidite predpostavke za ta novi val, o katerem bomo govorili tudi mi, začeli pa bomo z logično obravnavo. *Uvod in Predgovor* sta pisana že po tem, ko je *Fenomenologija duha* že napisana, se pravi na tisti krucialni točki, kjer se absolutno vedenje prevesi v pojem, v t. i. čisto mišljenje, oz. v tisto, v tisti medij, ki smo ga imenovali novi substancionalni način mišljenja, se pravi mišljenja nove logike.

257

Zapisal Aleš Košar
